

‘Rondleiding blijft worsteling voor DDR-gevangene’

Serie: De Masterscriptie

Achtergrond - 20 november 2012

Vertellen over het onrecht in de DDR, maar tegelijkertijd afstand van het verleden proberen te nemen. Dat is één van de paradoxen waar ex-gevangenen die rondleidingen geven in de voormalige Stasigevangenis Hohenschönhausen in Berlijn mee te maken hebben. Uit hun verhalen blijkt dat het verleden nog lang geen afgesloten hoofdstuk is, vertelt VU-student Mirjam Dorgelo in de serie ‘De Masterscriptie’.

Waar gaat je scriptie over?

“Ik heb onderzoek gedaan naar de dynamiek tussen herinneringen en hoe mensen omgaan met de fysieke kenmerken van gebouwen. Dat heb ik toegespitst op de Gedenkstätte Berlin-Hohenschönhausen, een voormalige gevangenis van de Oost-Duitse geheime dienst de Stasi. Ik bezocht Hohenschönhausen om in contact te komen met DDR-burgers, maar toen ik daar een rondleiding van een ex-gevangene kreeg, wist ik dat dit heel rijk materiaal was. Het verhaal dat zij vertellen is heel sterk gelinkt aan de verschillende ruimtes in de gevangenis.

In mijn scriptie heb ik visueel antropologisch onderzoek gedaan. Ik heb 11 rondleidingen gefilmd van mensen die daar in verschillende perioden hebben vastgezeten. Die rondleidingen heb ik met elkaar vergeleken en plattegronden gemaakt van welke route ze namen, een beschrijving van de ruimte en wie wat waar vertelde. Ik heb de gidsen daarover geïnterviewd en ze ook gevraagd naar hun ervaringen in bepaalde ruimtes, wat ze daar voelen en wat ze niet vertellen. Het viel me op dat alle gidsen op bepaalde plekken stoppen en daar min of meer hetzelfde vertellen. Opvallend is bijvoorbeeld dat de meesten in de verhoorkamer de positie van de verhoorder innemen. Bij iedereen is dat een bewuste keuze om macht over het verleden te herwinnen. Sommige gidsen gaan wel de cellen in, anderen niet. Zij zijn bang voor het dichtgaan van de deur of ze gaan bewust dicht bij de deur staan om de positie van de cipier in te nemen. Al deze dingen geven een beeld van de manier waarop herinnering verbonden is aan zintuigen.

Geuren en geluiden, zoals bijvoorbeeld het geluid van de grendels op de deur die

gebruikt werden om je uit je slaap te houden, roepen allerlei herinneringen op die de gidsen vaak niet tijdens de rondleidingen vertellen. Ik noem dat de ‘unspeakable past’, omdat de zwaarte van die herinneringen niet in taal te vatten is. Toch proberen ze tijdens de interviews om dat wel te vertellen, bijvoorbeeld hoe ze zichzelf weer zien lopen, gekleed in lompen. De rondleidingen zijn een manier om het verleden te ontmaskeren, maar fungeren ook om de eigen herinneringen op afstand te houden doordat de meeste gidsen tijdens hun rondleiding vasthouden aan hun eigen specifieke repertoire. Ze vertellen wel veel persoonlijke details, maar het is een vast verhaal.”

Wat vind jij het interessantst aan je scriptie?

“De paradoxen die ik tegenkwam en dat er zoveel aspecten meespelen bij de rondleidingen. In mijn scriptie focus ik me op al die tegenstellingen om te laten zien dat het verleden voor deze mensen geen af en sluitend verhaal is. Herinneringen werken niet op die manier. De impact die geschiedenis heeft op de levens van mensen vind ik erg interessant. Ik woon in een land naast Duitsland, maar ik wist niet meer dan de historische feiten. Ik vind het bijzonder hoeveel verhalen mensen me wilden vertellen die tijdens de rondleidingen niet aan bod kwamen. Ik was daar zo’n twee tot drie keer per week, ze wisten wel wie ik was maar je blijft toch een vreemde. Dat ik echt wilde weten hoe hun leven was geweest, hielp misschien wel bij het opbouwen van een vertrouwensband. Het werd vervolgens wel een klus om al die beladen verhalen zo op papier te zetten dat ik daar recht aan deed.

Mirjam Dorgelo sloot in 2012 de master ‘Social and Cultural Anthropology’ aan de Vrije Universiteit af met haar scriptie ‘(Un)Locked Lives: Practices of Place, Memory and Belonging at Gedenkstätte Berlin-Hohenschönhausen’. Ze werkt momenteel aan een documentaire over haar onderzoek.

Eén van de paradoxen is dat er over deze geschiedenis nog steeds strijd wordt geleverd. In de buurt rond de gevangenis wonen nog steeds veel voormalige Stasi-officieren. Soms schelden zij ex-gevangenen uit of sturen bezoekers met opzet de verkeerde kant op. Die Linke, de partij die afstamt van de Oost-Duitse communistische partij SED, scoort nog steeds hoog in deze wijk. Voor veel ex-gevangenen is dat een extra aansporing om hun verhaal te vertellen.”

Heb je iets nieuws ontdekt?

“Ik was verbaasd dat geluiden, geuren, het zien en aanraken van het exterieur en interieur van de voormalige gevangenisgebouwen zo’n grote rol spelen in

herinneringen. In dit geval was dat extreem sterk met elkaar verbonden. Dat komt ook doordat het interieur van de gevangenis door de Stasi helemaal psychologisch was uitgedokterd. De psychologische spelletjes die daar werden gespeeld hebben bijna 25 jaar later nog steeds impact. Ik kwam erachter dat veel gidsen in hun rondleiding vaak dezelfde volgorde aanhouden als toen. Ze beginnen met de ruimte waar ze aankwamen, dan de plek waar je je moest uitkleden, vervolgens de cel en de verhoorkamer.”

Wat was er bijzonder leuk of juist lastig aan het onderzoeksproces?

“Allereerst het winnen van vertrouwen van de ex-gevangenen. Ik heb me er een tijdlang zorgen om gemaakt of ze wel interviews wilden doen. Daarnaast raakte mijn onderzoek wel erg toegespitst op het verhaal van de gevangenen. Ik heb me lang afgevraagd hoe ik het verhaal van voormalige Stasi-officieren kon laten zien. Er is een café aan het begin van de straat naar de gevangenis waar zij vaak zitten. Ik ben daar niet naar toe gegaan omdat ik niet wist of de gevangenen me nog wel zouden vertrouwen. Omgekeerd was het de vraag of de Stasi-officieren me wel zouden vertrouwen als ze zagen hoe vaak ik de gevangenis bezocht. Uiteindelijk heb ik gekozen voor het verhaal van de gevangenen, ik dacht ook veel meer tijd nodig te hebben om een vertrouwensband met de Stasi-officieren op te bouwen.”

Wat is de relevantie van je onderzoek?

"Ik heb met een visuele methode een bijdrage geleverd op het grensvlak van antropologie, culturele geografie en geschiedenis. Daarnaast is het een bijdrage aan het debat over collectieve herinnering, trauma en geschiedenis. Dit onderzoek vertelt ook iets over de manier waarop mensen in een totalitaire staat functioneren en geeft een beeld van hoe lang zoiets doorwerkt. Voor de mensen die de rondleidingen geven is het verleden niet voorbij, het is ook nu nog heel belangrijk."

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel:

<https://duitslandinstituut.nl/artikel/197/rondleiding-blijft-worsteling-voor-ddr-gevangene>